

इतिहासाची कालमर्यादा आणि स्त्रोत

प्रकरण

4

इतिहास म्हणजे वर्तमान आणि भूतकाळ यांच्यातील एक न संपणारा संवाद
... आजचा समाज आणि कालचा यांच्यातील संवाद. ...
भूतकाळाच्या प्रकाशातच आपण वर्तमानाला पूर्णपणे समजून घेऊ शकतो.

— इ. एच. कार

राष्ट्रीय संग्रहालय, न्यू दिल्ली. असे संग्रहालये भूतकाळातील वस्तू जतन करतात, जसे की मुर्ती, नाणे आणि दागिने, जे आपल्याला आपला इतिहास समजून घेण्यात मदत करतात.

मोठे प्रश्न ?

1. ऐतिहासिक काळाचे मोजमाप कसे करायचे ?
2. इतिहास समजून घेण्यासाठी विविध स्त्रोत आपल्याला कशी मदत करू शकतात ?
3. सुरुवातीचे मानव कसे जगले ?

0681CH04

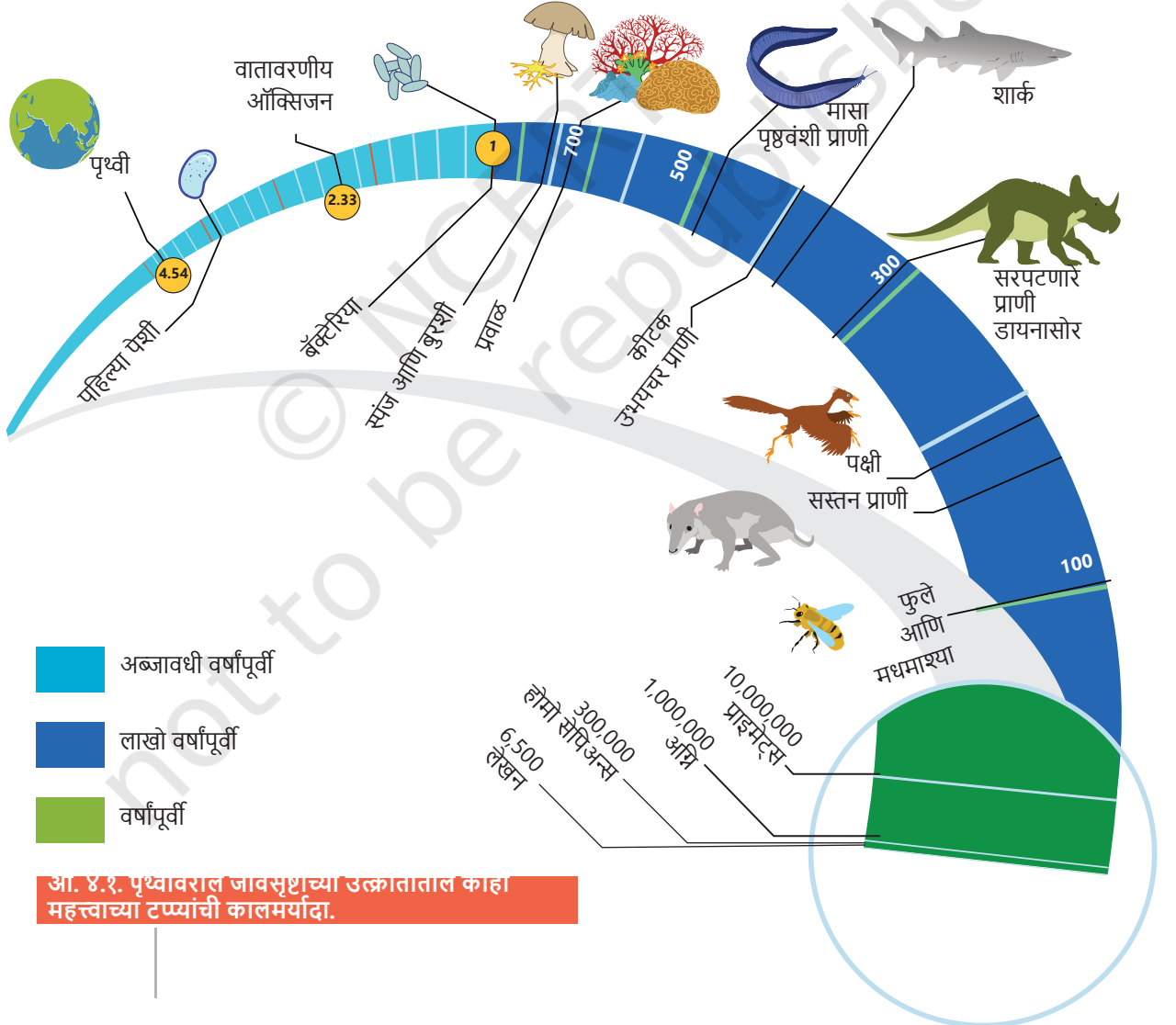
भूतकाळाबद्दल आपण कसे शिकू?

याबद्दल विचार करा

- ◇ तुम्हाला आठवणारी सर्वात जुनी आठवण? त्यावेळी तुमचे वय किती होते? त्या आठवणी हा तुमच्या भूतकाळाचा एक भाग आहे, कदाचित पाच-सहा वर्षांपूर्वीच्या आठवणी.
- ◇ भूतकाळ समजून घेतल्यास आपल्याला वर्तमान जग समजून घेण्यास कशी मदत होईल असे आपल्याला वाटते?

इतिहास: मानवी
भूतकाळाचा
अभ्यास..

आपल्याला विज्ञानात आढळेल की पृथ्वीला खूप मोठा इतिहास आहे, ज्याचा आपण मानव केवळ एक छोटासा भाग व्यापतो - सर्वात अलीकडचा.

पृथ्वीच्या इतिहासाचा अभ्यास अनेक जण करतात. त्यापैकी काहींना पृथ्वीच्या पृष्ठभागाखाली सोडलेली रहस्ये उलगडण्यासाठी आणि त्याच्या भूतकाळाबद्दल - आणि आपल्या भूतकाळाबद्दल जाणून घेण्यास मदत करण्यासाठी प्रशिक्षित केले जाते.

आकृती. 4.2.1: भूगर्भशास्त्रज्ञ आकृती. 4.2.2: जीवाश्मशास्त्रज्ञ आकृती. 4.2.3: मानववंशशास्त्रज्ञ आकृती. 4.2.4: पुरातत्त्वशास्त्रज्ञ

ही चार चित्रे आणि त्यातील उपक्रमांचे अवलोकन करा.

वर डावीकडून:

भूगर्भशास्त्रज्ञ (आ. 4.2.1) माती, दगड, टेकड्या, पर्वत, नद्या, समुद्र, महासागर आणि पृथ्वीच्या अशा इतर भागांसारख्या पृथ्वीच्या भौतिक वैशिष्ट्यांचा अभ्यास करतात.

जीवाश्मशास्त्रज्ञ (आ. 4.2.2) **जीवाश्मांच्या** रूपाने लाखो वर्षांपूर्वीच्या वनस्पती, प्राणी आणि मानवांच्या अवशेषांचा अभ्यास करतात.

मानववंशशास्त्रज्ञ (आ. 4.2.3) प्राचीन काळापासून ते आजपर्यंतच्या मानवी समाज आणि संस्कृतींचा अभ्यास करतात.

पुरातत्त्वशास्त्रज्ञ (आ. 4.2.4) माणसे, वनस्पती आणि प्राणी सोडून गेलेले अवशेष, जसे की अवजारे, भांडी, मणी, मूर्ती, खेळणी, हाडे व दात, जळालेले धान्य, घरांचे काही भाग किंवा विटा इत्यादी खोदून भूतकाळाचा अभ्यास करतात.

इतिहासात वेळेचे मोजमाप कसे केले जाते?

प्रत्येक समाजाची आणि संस्कृतीची वेळ मोजण्याची स्वतःची पद्धत आहे. एखाद्या महत्त्वाच्या व्यक्तीचा जन्म किंवा राज्यकर्त्याच्या राजवटीची सुरुवात यासारख्या महत्त्वाच्या घटनांमुळे अनेकदा एका **नव्या युगाची** सुरुवात झाली आहे.

जीवाश्म:

पावलांचे ठसे किंवा वनस्पती वा प्राण्यांचे अवशेष, जे मातीच्या किंवा खडकांच्या थरांमध्ये जतन झालेल्या अवस्थेत आढळतात.

युग: एक विशिष्ट कालखंड.

ग्रेगोरियन दिनदर्शिका:

जगभर वापरली जाणारी दिनदर्शिका; यात १२ महिने असतात आणि एकूण ३६५ दिवस असतात, तसेच प्रत्येक चार वर्षांनी एक अधिवर्ष (लीप वर्ष) असतो. मात्र, शतक वर्षे — उदा. १८००, १९००, २००० — फक्त ते ४०० ने विभाज्य असल्यासच लीप वर्ष ठरतात; त्यामुळे दिलेल्या तीन शतक वर्षांपैकी फक्त २००० हे लीप वर्ष आहे..

मंगलकारी: शुभ किंवा भाग्य
आणणारा; उदाहरणार्थ, 'एक मंगलकारी सुरुवात'.

सध्या ग्रेगोरियन कॅलेंडर सामान्यतः जगभरात वापरले जाते; तसेच हिंदू, मुस्लिम, ज्यू, चिनी आणि इतर कॅलेंडरचा वापर सण आणि इतर शुभ घटनांच्या तारखा मोजण्यासाठी देखील केला जातो.

पाश्चिमात्य देशांमध्ये येशू ख्रिस्ताच्या जन्माचे पारंपारिक वर्ष हे या दिनदर्शिकेचे प्रारंभबिंदू मानले गेले आहे. या बिंदूपासून पुढे वर्षांची गणना 'इ.स.' ('AD')(येशूच्या जन्मानंतरच्या वर्षांचा संदर्भ देणाऱ्या लॅटिन वाक्यांशाचे संक्षिप्त रूप) असे चिन्हांकित केले जात असे. तथापि, याला आता जगभरात कॉमन एरा किंवा सीई म्हणतात. उदाहरणार्थ, १९४७ हे भारताला स्वातंत्र्य मिळालेले वर्ष इ.स.१९४७ असे लिहिता येईल. त्याचप्रमाणे, येशूच्या जन्माच्या पारंपारिक तारखेच्या आधीची वर्षे उलट्या बाजूने मोजली जातात आणि ख्रिस्तपूर्व (BC) चिन्हांकित केली जात असत. त्यांना आता बिफोर कॉमन एरा किंवा बीसीई म्हटले जाते. उदाहरणार्थ, इ.स.पू. ५६० हे

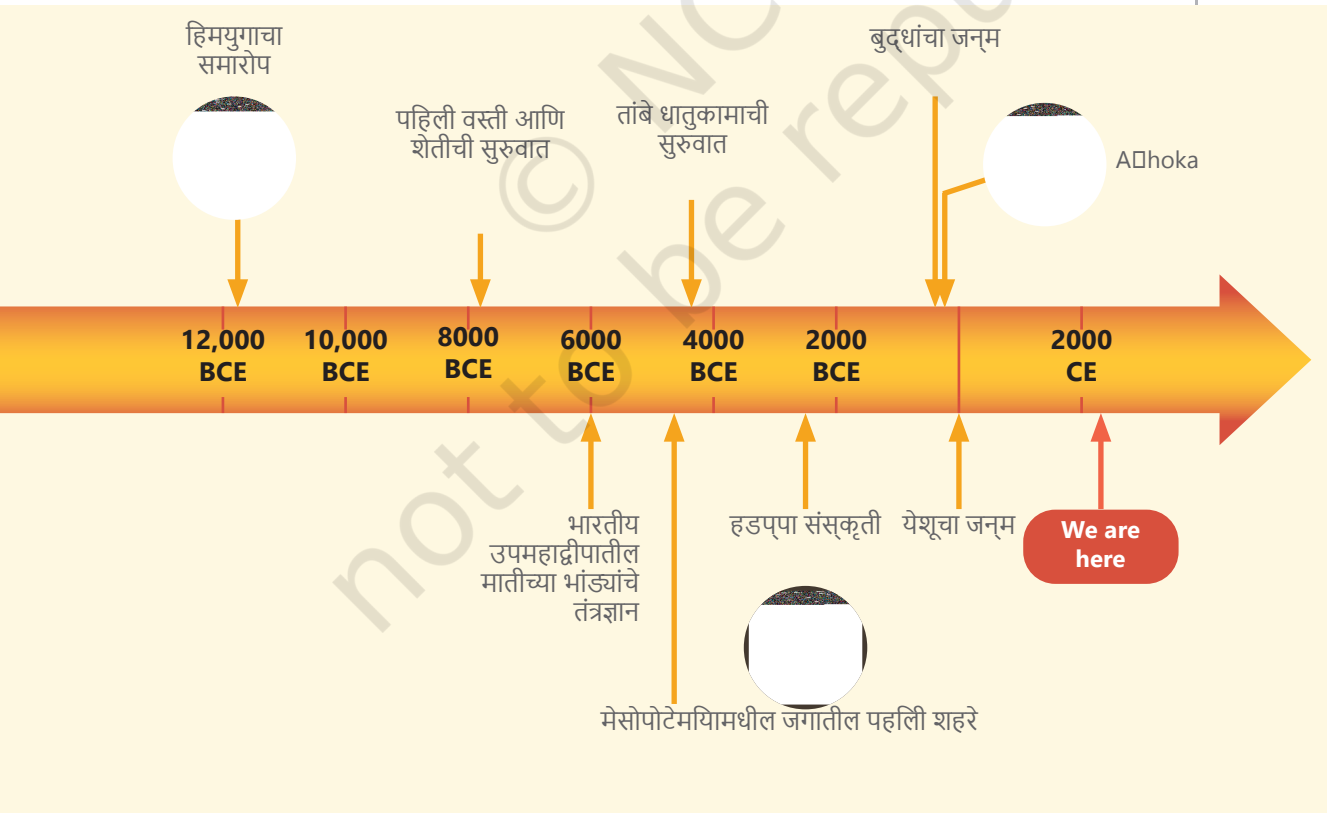

आकृती ४.३: ३००,००० इ.स.पूर्व पासूनच्या काही मुख्य घटनांची कालरेषा

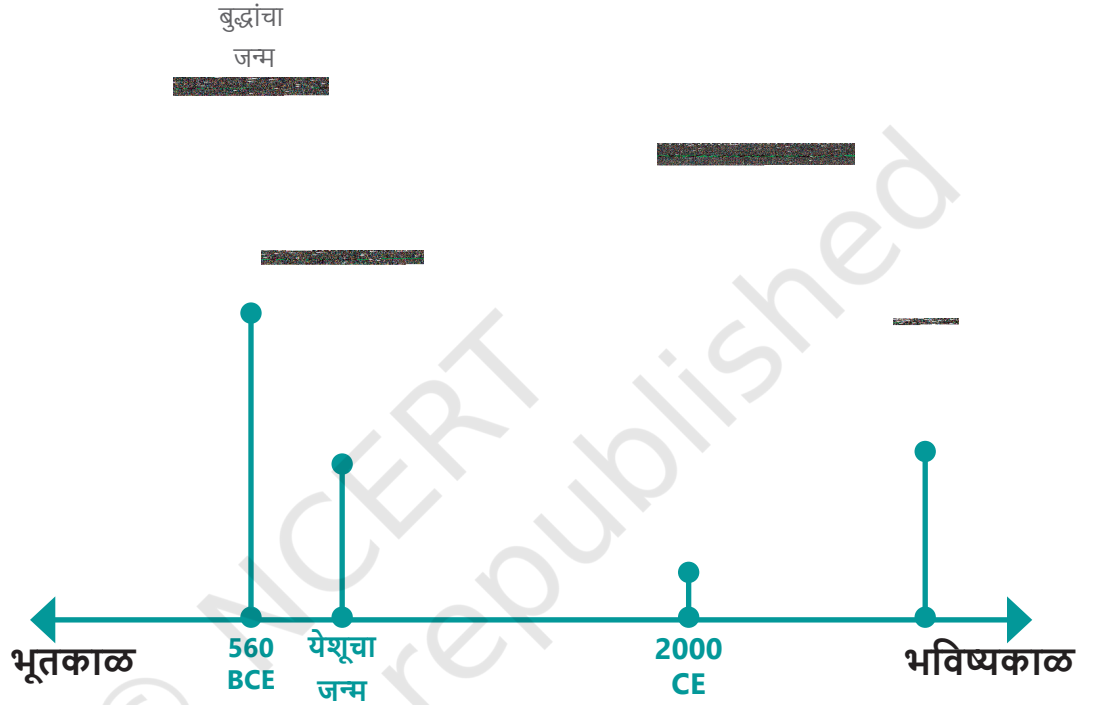
गौतम बुद्धांचे (ज्यांचा आपण प्रकरण 7 मध्ये अभ्यास करू) जन्माचे अंदाजे वर्ष आहे. किती वर्षांपूर्वीची गोष्ट होती याचा हिशोब करता येईल का?

चला जाणून घेऊया

- अशा गणना सोप्या असतात, पण एक अडचण आहे. ग्रेगोरियन कॅलेंडरमध्ये 'वर्ष शून्य' नाही. 1 ईसापूर्व वर्षानंतर लगेच 1 इ.स. हा वर्ष येतो. 2 ईसापूर्व ते 2 इ.स. दरम्यान प्रत्येक वर्ष चिन्हांकित करणारी एक साधी कालरेषा काढा; तुम्हाला दिसेल की वर्ष शून्याच्या अनुपस्थितीमुळे, त्या दोन तारखांमधील फक्त 3 वर्षे गेली आहेत.
- त्यामुळे, एक ईसापूर्व तारीख आणि एक इ.स. तारीख यामधील वर्षांची संख्या काढण्यासाठी तुम्ही त्यांना एकत्र करा आणि 1 वजा करा — वरील उदाहरणात $2 + 2 - 1 = 3$.
- आपल्या वर्गमित्रांबरोबर काही उदाहरणांचा सराव करा. उदाहरणार्थ, बुद्धाच्या जन्माबद्दल प्रश्नावर परत येताना, समजा आपल्याला आता 2024 इ.स. मध्ये आहोत, तर बुद्ध जन्म $560 + 2024 - 1 = 2,583$ वर्षांपूर्वी झाला होता.

टाइमलाइन (पान 62 आणि 63 वरील आकृती 4.3 पहा) अशा घटनांना चिन्हांकित करण्यासाठी एक सोयीस्कर साधन आहे, कारण ते कोणत्याही विशिष्ट कालावधीचा समावेश असलेल्या तारखा आणि घटनांचा क्रम दर्शविते. माणुसकीच्या सुरुवातीपासून आजतागायत काही महत्वाच्या खुणा असलेल्या या वास्तू चालतात. लक्षात घ्या की बिंदूचा भाग एक वगळलेला कालावधी दर्शवितो; नाहीतर ही टाइमलाइन जवळपास 3 मीटर लांब असावी लागेल!

ऐतिहासिक घटना कोणत्या क्रमाने घडतात हे समजून घेण्यास ही टाइमलाइन मदत करते. उदाहरणार्थ, तारखा न बघताही आता आपण पाहू शकता की बुद्धाचा जन्म येशूच्या आधी होतो.

चुकवू नका

वर्ष आणि दशक (दहा वर्षांचा कालावधी) सोबतच, आपण वेळेच्या लांब कालावधीचे समजून घेण्यासाठी इतर शब्द देखील वापरतो. इतिहास शिकताना त्यापैकी दोन शब्द खूप सामान्यपणे वापरले जातात.

1. **शतक:** हे 100 वर्षांचा कालावधी असतो. इतिहासात, विशिष्ट शतकांची गणना प्रत्येक 100 वर्षांनी सुरू होते, जी 1 इ.स. पासून सुरू होते. उदाहरणार्थ, आपण सध्या 21व्या शतकात आहोत, जे 2001 ते 2100 या कालावधीत आहे.

इ.स.पूर्व शतकांची गणना 1 इ.स.पूर्व वर्षापासून सुरू होते आणि मागे जात राहते. उदाहरणार्थ, 3रे शतक इ.स.पूर्व हे 300 इ.स.पूर्व ते 201 इ.स.पूर्व या वर्षांचा कालावधी असतो.

2. **सहस्रक:** हे 1,000 वर्षांचा कालावधी असतो. इतिहासात, विशिष्ट सहस्रकांची गणना प्रत्येक 1,000 वर्षांनी 1 इ.स. पासून सुरू होते. उदाहरणार्थ, आपण सध्या 3रे सहस्रक इ.स. मध्ये आहोत, जे 2001 इ.स. मध्ये सुरू झाले आणि 3000

इ.स. पर्यंत जाईल शतकांप्रमाणेच ख्रिस्तपूर्व सहस्रकांचीही गणना इ.स.पू. 1 पासून सुरू होऊन मागे जाते. त्यामुळे इ.स.पू. पहिल्या सहस्रकात ख्रिस्तपूर्व 1 ते इ.स.पू. 1000 या वर्षांचा समावेश असेल.

पान 62 आणि 63 (आ. 4.3) वर दिलेल्या कालमर्यादित आपण ख्रिस्तपूर्व आठव्या सहस्रकाची सुरुवात नोंदवू शकाल का? (टीप: इंग्रजीत 'मिलेनियम'चे बहुवचन 'मिलेनियम्स' किंवा 'मिलेनिया' आहे. दोन्ही बरोबर आहेत.)

चला जाणून घेऊया

इ.स. 1900 ते चालू वर्षापर्यंतची कालमर्यादा तयार करा आणि आपले आजी-आजोबा, आई-वडील, भावंडे आणि स्वतःच्या जन्मतारखा नमूद करा. तसेच इसवी सनाच्या विसाव्या शतकाची सुरुवात आणि शेवट कोणत्या वर्षांनी होतो हे चिन्हांकित करा.

चुकवू नका

म्हाला माहित आहे का भारतात कॅलेंडर पारंपारिकपणे कसे बनवले गेले आहेत? अनेक भारतीय दिनदर्शिका वर्षातील महिन्यांची व्याख्या करण्यासाठी सूर्य आणि चंद्राच्या स्थितीवर अवलंबून असतात. पंचांग हे तक्त्यांचे पुस्तक आहे जे संबंधित खगोलीय माहितीसह प्रत्येक महिन्याच्या दिवसांची यादी करते; उदाहरणार्थ, हे सूर्य आणि चंद्रग्रहण, सूर्योदय आणि सूर्यास्ताच्या वेळा इत्यादी घटनांचा अचूक अंदाज लावते. भारतात अजूनही मोठ्या प्रमाणात वापरले जाणारे पंचांग बर्याचदा वर्षाचे हवामान, सणांच्या तारखा आणि वेळ देखील देतात आणि बरेच काही.

इतिहासाचा स्रोत:
एखादे स्थान, व्यक्ती,
ग्रंथ किंवा वस्तू ज्याद्वारे
आपण भूतकाळातील
एखाद्या घटनेची किंवा
कालखंडाची माहिती
मिळवतो..

इतिहासाचे स्त्रोत काय आहेत?

चला जाणून घेऊया

आपल्या कुटुंबातील किमान तीन पिढ्यांची माहिती तुम्ही तुमच्या आई-वडिलांच्या बाजूने गोळा करू शकता का? आई-वडील, आजी-आजोबा आणि आजी-आजोबांसोबत फॅमिली ट्री तयार करा. त्यांची नावे, उदरनिर्वाहासाठी त्यांनी काय केले आणि त्यांचा जन्म कोठे झाला हे जाणून घ्या. तसेच तुम्हाला ही माहिती कुठून मिळाली ते स्त्रोत लिहा.

नाते	नाव	व्यवसाय	जन्मस्थान	माहितीचा स्रोत
आजोबा-आजी (पित्याच्या बाजूचे)				
आजोबा-आजी (आईच्या बाजूचे)				
पणजोबा- पणजी (पित्याच्या बाजूचे)				
पणजोबा- पणजी (आईच्या बाजूचे)				

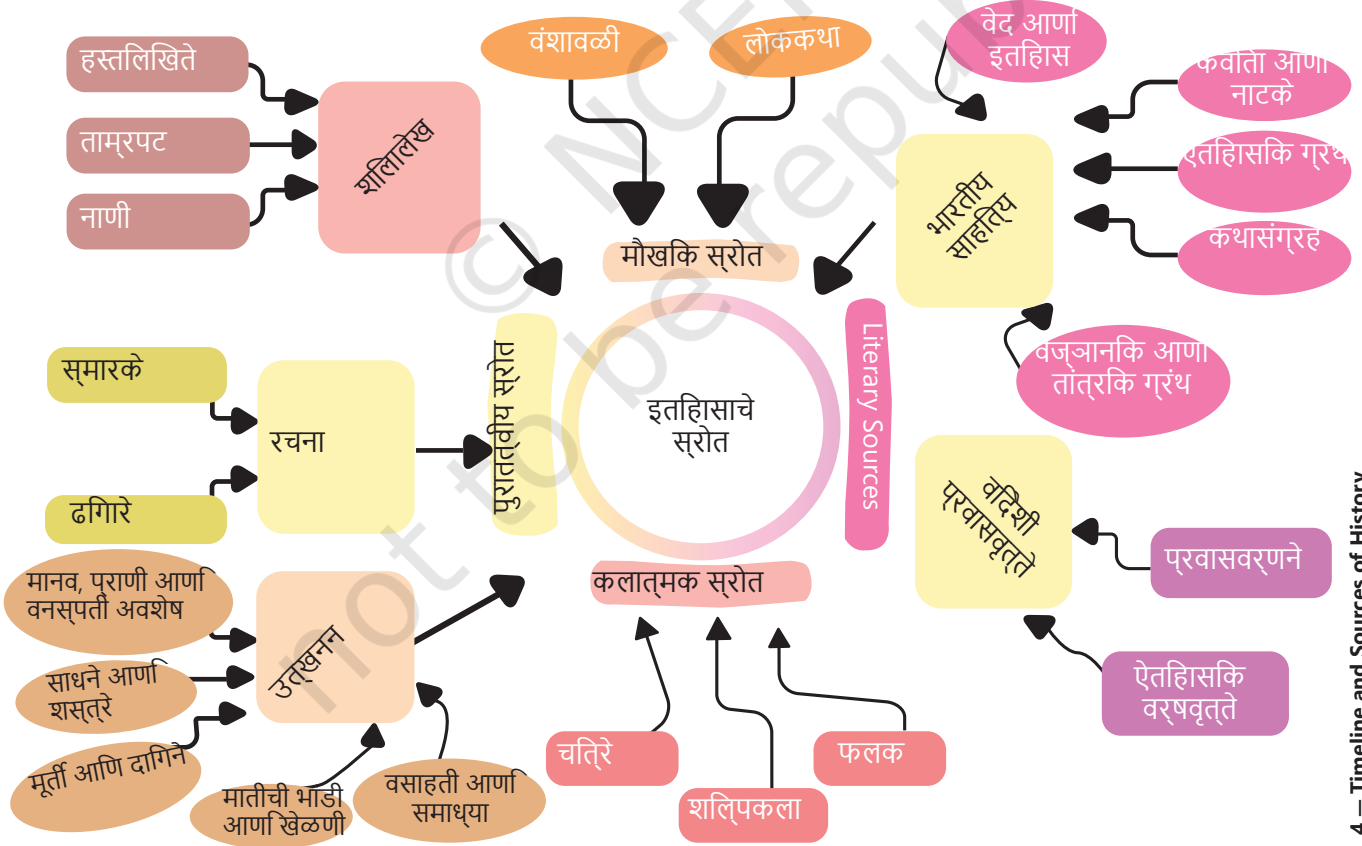
आपल्या कुटुंबाच्या भूतकाळाबद्दल तपशील कसा मिळाला? तुम्ही तुमच्या आई-वडिलांच्या आणि नातेवाईकांच्या फोटो, डायरी, ओळखपत्र किंवा आठवणींवर अवलंबून आहात का

याबद्दल विचार करा

तुम्ही कधी तुमच्या घराच्या आजूबाजूला जुनी नाणी, पुस्तके, कपडे, दागिने किंवा भांडी पाहिली आहेत का? अशा वस्तूंमधून, जुन्या घरांतून किंवा इमारतींमधून आपण कोणत्या प्रकारची माहिती मिळवू शकतो?

प्रत्येक वस्तू किंवा रचना एक कथा सांगते आणि ती जिगसॉ पझलमधील एक तुकडा प्रमाणे असते. तुमच्या घराभोवती तुम्ही पाहणारी वस्तू आपल्या कुटुंबाच्या इतिहासाचे काही भाग दर्शवितात. तशाच प्रकारे, आपण विविध स्त्रोतांद्वारे ऐतिहासिक घटना एकत्र करू शकतो. पण लक्षात ठेवा की इतिहासाच्या बाबतीत, पझलचे काही तुकडे गहाळ असू शकतात!

पृष्ठाच्या खालील आकृती पहा. ती इतिहासाच्या मुख्य स्त्रोतांना एकत्र आणते. तुम्हाला त्यांना सर्व लक्षात ठेवण्याची आवश्यकता नाही;

इतिहासकार:
एक व्यक्ती जी
भूतकाळाचा
अभ्यास करते
आणि त्याबद्दल
लेखन करते.

जनेटिक्स:
जीवशास्त्राची एक
शाखा जी अभ्यास
करते की कशाप्रकारे
वनस्पती, प्राणी किंवा
मानवांमध्ये काही
विशिष्ट वैशिष्ट्ये
आणि गुणधर्म एक
पिढीपासून दुसऱ्या
पिढीला कसे
उतरतात.

आपण पुढे जात असताना त्यापैकी काही स्त्रोतांचा वापर करू. जेव्हा इतिहासकार 1,500 वर्षांपूर्वीच्या राजाप्रमाणे किंवा राणी, प्राचीन स्मारक, युद्ध किंवा व्यापाराचे काही वस्तू अभ्यासतात, तेव्हा ते जितके शक्य होईल तितके अनेक स्त्रोतांकडून माहिती गोळा करतात आणि त्यांचा सल्ला घेतात. कधी कधी, स्त्रोत एकमेकांचे समर्थन करतात (जिगसॉ तुकडे जुळतात); इतर वेळेस, स्त्रोत परस्परविरोधी माहिती देतात (जिगसॉ तुकडे जुळत नाहीत), अशा परिस्थितीत त्यांना निर्णय घ्यावा लागतो की कोणता स्त्रोत त्यांना अधिक विश्वासाह वाटतो. असाच मार्ग आहे ज्याने ते त्या काळाचा इतिहास पुनःनिर्मित करण्याचा प्रयत्न करतात.

या सर्व इतिहासाच्या स्त्रोतांना कोण योगदान देतो? इतिहासकार स्वतः, परंतु पुरातत्त्वज्ञ, शिलालेखशास्त्रज्ञ (जे प्राचीन शिलालेख अभ्यासतात), मानवशास्त्रज्ञ (जे मानवी समाज आणि त्यांची संस्कृती अभ्यासतात), साहित्यातील आणि भाषाशास्त्रातील तज्ञ, आणि काही इतर लोक. याशिवाय, मागील 50 वर्षांमध्ये वैज्ञानिक अध्ययन देखील भूतकाळाच्या पुनर्निर्माणामध्ये अधिकाधिक योगदान देत आहे. उदाहरणार्थ, प्राचीन हवामानांचा अभ्यास, उत्खनित केलेल्या पदार्थांचा रासायनिक अभ्यास आणि प्राचीन लोकांच्या अनुवंशविज्ञानाचा अभ्यास यांनी नवीन अंतर्दृष्टी दिली आहे, जी अधिक सामान्य स्त्रोतांना पूरक ठरते. आणि जेव्हा इतिहासकार अलीकडील इतिहास (जो साधारणपणे मागील दोन किंवा तीन शतकांचा असतो) अभ्यासतात, तेव्हा एक अन्य स्त्रोत म्हणजे वृत्तपत्रे; मागील काही दशकांपासून, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे (टीव्ही, इंटरनेट, इ.) देखील सल्ला घेता येतात.

चला जाणून घेऊया

इतिहासाच्या विविध स्त्रोतांची छायाचित्रे पुढील पानावर आहेत. वस्तू कोण आणि काय दाखवतात असे आपल्याला वाटते? या वस्तूंमधून आपल्याला जी काही माहिती मिळते ती प्रतिमांच्या बाजूच्या बॉक्समध्ये लिहा

Blank writing area with four horizontal red dashed lines for text entry.

Blank writing area with four horizontal red dashed lines for text entry.

Blank writing area with four horizontal red dashed lines for text entry.

मानवी इतिहासाची सुरुवात

आधुनिक मानव (होमो सेपिअन्स) सुमारे 300,000 (तीन लाख) वर्षांपासून या ग्रहावर फिरत आहे. हा फार मोठा काळ वाटतो, तरीही तो पृथ्वीच्या इतिहासाचा एक छोटासा भाग आहे. आपण आपल्या सुरुवातीच्या इतिहासावर एक नजर टाकूया.

चला जाणून घेऊया

वरील चित्रात एका खडकाच्या निवाऱ्यात सुरुवातीच्या मानवाच्या काही क्रिया पाहा. आपण कोणाला ओळखू शकता? प्रत्येकाचे थोडक्यात वर्णन करा.

सुरुवातीच्या मानवाला निसर्गाच्या अनेक आव्हानांना सामोरे जावे लागले आणि ते एकमेकांना मदत करण्यासाठी बँड किंवा ग्रुपमध्ये राहत होते. ते सतत निवारा आणि अन्न शोधत होते आणि प्रामुख्याने शिकारी आणि गोळा करणारे होते; याचा अर्थ असा की ते आपल्या अस्तित्वासाठी शिकार आणि खाण्यायोग्य वनस्पती आणि फळे गोळा करण्यावर अवलंबून होते. आपल्या पूर्वजांच्या नैसर्गिक घटकांबद्दल काही श्रद्धा होत्या आणि कदाचित परलोकाच्या काही कल्पनाही होत्या.

हे गट तात्पुरत्या छावण्या, खडकांच्या निवाऱ्यात किंवा लेण्यांमध्ये राहत असत आणि आता भाषा वापरून एकमेकांशी संवाद साधत असत, ज्या भाषा आता अस्तित्वात नाहीत. त्यांनी अग्नीचा वापर केला आणि सुधारित दगडी कुऱ्हाड आणि ब्लेड, तीर आणि इतर साधने यासारख्या त्यांचे जीवन सुलभ बनविणार्या वस्तू बनविण्यास सुरुवात केली. जगभरातील शेकडो लेण्यांमध्ये आढळणाऱ्या दगडी चित्रांमध्ये त्यांच्या जीवनाचे पैलू दिसून येतात. त्यातील काही चित्रांमध्ये साधी आकृती किंवा काही चिन्हे दिसतात; इतर अधिक तपशीलवार आहेत आणि प्राणी किंवा मानवांसह दृश्यांचे प्रतिनिधित्व करतात. कालांतराने हे सुरुवातीचे मानव दगडी किंवा शेल मणी, प्राण्यांच्या दातांपासून बनवलेले पेंडंट असे साधे दागिने बनवायला शिकले आणि कधी कधी त्यांची देवाणघेवाण इतर गटांशी करत असत.

पहिली पिके

दीर्घ काळापासून पृथ्वीच्या हवामानात अनेक बदल झाले आहेत. विशिष्ट वेळी, खूप थंडी होती आणि पृथ्वीचा बराचसा भाग बर्फाने झाकला गेला होता - याला 'हिमयुग' म्हणतात, आपण विज्ञानात अधिक तपशीलवार शिकाल. पुढे जेव्हा वातावरण तापले, तेव्हा हा बर्फ अंशतः वितळला आणि परिणामी पाणी अस्तित्वात असलेल्या नद्यांना मिळाले आणि शेवटी समुद्रात वाहून गेले. शेवटचे हिमयुग 1,00,000 (एक लाख) वर्षांपूर्वीपासून सुमारे 12,000 वर्षांपूर्वीपर्यंत टिकले. A पुढे माणसांचे राहणीमान सुधारले; जगाच्या अनेक भागांत त्यांनी स्थायिक होऊन तृणधान्ये व धान्यांची लागवड करण्यास सुरुवात केली. त्यांनी गुरे, शेळ्या इत्यादी प्राणीही पाळले. अधिक अन्न उपलब्ध झाल्याने या समुदायांचा आकार आणि संख्या वाढली आणि अनेकदा नद्यांच्या जवळ स्थायिक झाले. हे केवळ पाण्याच्या उपलब्धतेमुळे नव्हे, तर तिथली माती अधिक सुपीक असल्यामुळे देखील झाले. पुढे पिके घेण्याची प्रक्रिया अधिक सोपी झाली.

चला जाणून घेऊया

पुढील पृष्ठावरील दृश्य पहा. हे काही सहस्रकांपूर्वीच्या एक कृषी समुदायाचे चित्र आहे. तुम्ही ओळखू शकता अशी मुख्य क्रियाकलापांची यादी करा.

याबद्दल विचार करा

- ◇ रॉक शेल्टरच्या या आधीच्या चित्रात आणि यात स्त्री-पुरुषांना काही भूमिका देण्यात आल्या आहेत. जरी ते 'नैसर्गिक' वाटत असले तरी ते योग्य असतीलच असे नाही आणि सर्व परिस्थितींचा समावेश असेल असेही नाही. उदाहरणार्थ, खडकाच्या निवाऱ्यात स्त्रियांनी खडक रंगवण्यासाठी रंग तयार करण्यात मदत केली असावी किंवा काही चित्रकला केली असावी. दोन्ही दृश्यांमध्ये पुरुषांनी काही स्वयंपाक केला असावा किंवा मुलांची काळजी घेण्यास मदत केली असावी.
- ◇ आपल्याकडे मर्यादित माहिती आहे हे लक्षात घेऊन अशा भूमिका आणि परिस्थितीचा विचार करा आणि वर्गात चर्चा करा.

जसजसे समाज वाढत गेले, तसतशी त्यांची सामाजिक गुंतागुंतही वाढत गेली. नेते किंवा 'सरदार' लोकांच्या कल्याणासाठी जबाबदार होते आणि सर्वांनी मिळून समाजाच्या कल्याणासाठी काम केले. उदाहरणार्थ, वैयक्तिक मालकीची भावना नव्हती; जमिनीची एकत्रित पेरणी व कापणी करण्यात आली.

कल्याण: आरोग्य, समृद्धी आणि सुख-समृद्धी.

जसजसा काळ जात गेला, तसतशी वस्त्या वस्तूंची देवाणघेवाण करणारी मोठी गावे बनली - मुख्यतः अन्न, कपडे आणि अवजारे. हळूहळू त्या गावांमध्ये दळणवळणाचे आणि देवाणघेवाणीचे जाळे निर्माण झाले आणि त्यातील काही लहान शहरांमध्ये विकसित झाले. नवीन तंत्रज्ञान उदयास आले - उदाहरणार्थ मातीची भांडी आणि मातीच्या इतर वस्तू; आणि धातूचा वापर (प्रथम तांबे, लोखंड नंतर), ज्यामुळे टिकाऊ अवजारे, दैनंदिन वापराच्या वस्तू आणि दागिने बनविण्यास मदत झाली.

हॅम्लेट: एक छोटी वस्ती किंवा छोटी गाव.

ज्याला 'सभ्यता' म्हणतात त्याच्या उदयासाठी हा टप्पा कसा तयार झाला हे आपण प्रकरण 6 मध्ये पाहू. मानवतेच्या या सुरुवातीच्या प्रगतीला अनेक आव्हानांना सामोरे जावे लागले, हे सध्या तरी लक्षात घेणे गरजेचे आहे. काही कठीण काळात, पूर्वीच्या काही प्रजातींप्रमाणे मानवता जवळजवळ नाहीशी होऊ शकली असती. ज्यांच्या धाडस आणि चिकाटीमुळे आज आपले अस्तित्व आहे आणि आपण त्यांचे ऋणी आहोत, अशा सुरुवातीच्या माणसांना आपण कधीच जाणू शकणार नाही.

पुढे जाण्याआधी...

- आपण आपल्या भूतकाळाबद्दल अधिक जाणून घेण्याचे काही मार्ग शोधले आहेत. टाइमलाइनची संकल्पना आपल्याला वेगवेगळ्या काळातील ऐतिहासिक घटनांचा क्रम समजून घेण्यास मदत करते.
- काळ मोजण्याचे वेगवेगळे मार्ग आहेत: वर्षे, दशके, शतके, सहस्रका.
- इतिहासाचे स्त्रोत अनेक आहेत; ते आपल्याला ऐतिहासिक घटनांची पुनर्रचना आणि अर्थ लावण्यास मदत करतात.
- सुरुवातीच्या माणसांचे जीवन आणि कालांतराने मानवी समाज अधिक गुंतागुंतीचा कसा झाला याचाही थोडक्यात आढावा घेतला आहे.

प्रश्न, उपक्रम आणि प्रकल्प

1. एक प्रकल्प म्हणून, आपल्याकडे असलेल्या इतिहासाच्या स्त्रोतांचा वापर करून आपल्या कुटुंबाचा (किंवा आपण एखाद्या गावात राहत असल्यास) इतिहास लिहा. आपल्या शिक्षकांचे मार्गदर्शन घ्या.
2. इतिहासकारांची तुलना गुप्तहेरांशी करता येईल का? आपल्या उत्तरांची कारणे द्या.
3. तारखांबद्दल काही सराव प्रश्न:
 - या तारखा कालक्रमानुसार ठेवा: इ.स.पू. 323, इ.स.पू. 323, इ.स.पू. 100, इ.स.पू. 100, इ.स.पू. 1900, इ.स.पू. 1090, इ.स. 2024.
 - राजा चंद्रगुप्त चा जन्म इसवी सन 320 मध्ये झाला असेल तर तो कोणत्या शतकातील होता? आणि बुद्धाच्या जन्मानंतर किती वर्षे झाली?
 - झाशीच्या राणीचा जन्म 1828 मध्ये झाला. ती कोणत्या शतकातील होती? भारताच्या स्वातंत्र्यापूर्वी किती वर्षे होती?
 - '12,000 वर्षांपूर्वी'चे तारखेत रूपांतर करा.
4. जवळच्या संग्रहालयाला भेट देण्याचे नियोजन करा: संग्रहालयात कोणत्या प्रकारचे प्रदर्शन आहे यावर पूर्व संशोधन करून भेट द्या. भेटीदरम्यान नोट्स ठेवा. भेटीबद्दल आणि प्रदर्शनाबद्दल अनपेक्षित / मनोरंजक / मजेदार काय होते यावर प्रकाश टाकत नंतर एक संक्षिप्त अहवाल लिहा.
5. आपल्या शाळेत पुरातत्वशास्त्रज्ञ किंवा इतिहासकाराला आमंत्रित करा आणि त्यांना आपल्या प्रदेशाच्या इतिहासाबद्दल आणि तो जाणून घेणे का महत्वाचे आहे याबद्दल बोलण्यास सांगा.

not to